

ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ: СЕНСОЖИТТЄВИЙ ВИМІР

Висвітлюється сенсожиттєва спрямованість релігійної віри та виявляється її динамічний характер. Стверджується, що віра і сенс невіддільні один від одного, позаяк саме релігійна віра яскраво висвічує сенсожиттєві орієнтири людини, задає відповідні параметри її життєдіяльності. А виступаючи ще й пізнавальним засобом, вона вибудовує своєрідний проєктивний образ людського буття в його інтенції до майбутнього. Наголошується на терапевтичній функції релігійної віри, яка задовольняє психологічні потреби індивіда, «пом'якшує» екзистенційну напругу, надає емоційну розрядку і заспокоєння; вона постає не лише як внутрішнє ставлення людини до світу, у результаті якого відбувається вибудовування власної суб'єктивності, а й той чинник, який стабілізує душевний стан особистості. В цьому випадку релігійна віра розглядається як сенсожиттєвий конструкт духовності людини.

Ключові слова: віра; впевненість; довіра; сенсожиттєвий потенціал; логотерапія.

Постановка проблеми. В сьогоденнішому динамічному, глобалізованому світі, який зазнає все нових і нових трансформацій, де людина нерідко відчуває себе незатишно і невпевнено, особливо зростає інтерес до питань про сенс і цілі її життя, світоглядні орієнтири та перспективи подальшого існування. В цьому контексті актуалізуються проблеми духовності людини, її глибинно-особистісного та суспільного досвіду віри. Адже віра, як універсальна духовна цінність, пронизує всі сфери та рівні людського життя і має, відповідно, безліч проявів. Причому в своїх функціональних виявах релігійна віра, з одного боку, сприяє утворенню таких ліберальних цінностей як свободи вибору, свободи совісті і переконань, толерантності, а з іншого – призводить до фундаменталізму, фанатизму, релігійної ксенофобії, які впливають на загострення релігійної конфронтації. Також сьогодні значного поширення набули нові релігійні рухи; багато людей захоплюються містиком, окультизмом, теософією, еkleктизмом і синкретизмом релігій. У цій ситуації все більш диференціююча релігійна віра перестає виступати засобом стабілізації свідомості і часом починає відігравати роль дезорієнтуючого, дестабілізуючого чинника. При цьому ця ситуація посилюється, якщо у людини відсутня і нерелігійна, особистісна віра.

Крім того, актуальність даної проблеми пов'язана з необхідністю аналізу наявного методологічного інструментарію дослідження феномену віри в контексті релігієзнавства. Зокрема, зважаючи на те, що віра є центральним елементом структури релігії, дослідження має практичне значення з точки зору структурно-функціонального аналізу релігії. Також у сучасному релігієзнавстві не є остаточною розмежування між вірою та релігійною вірою, а, відтак, доцільно

вести мову про їх роль у сенсожиттєвому просторі людини. Розкриття цього питання сприятиме розумінню природи та процесуальності релігійних утворень як з точки зору їх походження та еволюції, так і функціонуваності в умовах сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні проблема віри розглядається в різноманітних аспектах. У переважній більшості робіт з'ясовується специфіка віри як особливого знання зі своїми критеріями істинності, виокремлюються різні аспекти розгляду віри (М. Андрущенко, О. Євстіфєєва, І. Воронянський, К. Костікова, С. Піменова, Т. Ряховська, Ф. Хуснутдінова, В. Шинкарук та ін.): аксіологічний (віра надає знанню ціннісного забарвлення), прагматичний (віра задає певну спрямованість діяльності), діяльнісний (віра, транслюючи знання в особисте переконання, стимулює діяльність). Також в сучасному релігієзнавстві реалізуються різні стратегії дослідження феномена віри: філософська (Ю. Кімелев, В. Миронов та ін.), психологічна (Р. Грановська, В. Москалець, А. Сафронов та ін.), богословська (А. Кураєв, Ю. Макселон, Х. Яннарас, С. Ярмусь та ін.) тощо. Також різноманітний смисловий діапазон розгляду віри відстежується в працях сучасних дослідників: аналізуються особливості релігійної віри (Д. Угринович), розкриваються ціннісно-смислові орієнтації особистості в контексті релігійної віри, які стають важливим елементом свідомості людей і дієвим регулятором їх поведінки (О. Двойнін), з'ясовуються особливості віри в контексті психології релігії (А. Костенко), розкривається поліфункціональність релігійної віри (І. Соломаха). Однак всебічного дослідження релігійної віри, що включає всі аспекти її впливу на людину, на її життєвий світ, практично немає.

Тому й метою статті є з'ясування сутнісних особливостей релігійної віри, контурів її ідентифікації в сенсожиттєвій царині.

Виклад основного матеріалу. Відомо, яке велике значення надається феномену релігійної віри в Біблії. Так, святий апостол Яків рішуче повстає проти тих, хто відокремлює віру від добрих справ, стверджуючи: «Яка користь, брати мої, коли хто говорить, що має віру, але діл не має? Чи може спасти його віра? Коли ж брат чи сестра будуть нагі, і позбавлені денного покорму, а хто-небудь із вас до них скаже: «Ідіть з миром, грійтесь та їжте», та не дасть їм потрібного тілу, – що ж то допоможе? Так само й віра, коли діл не має – мертва в собі» (Як.2: 14–17). Також апостол Павло не визнає віри без її плодів і підкреслює: «І коли маю дара пророкувати, і знаю всі таємниці й усе знання, і коли маю всю віру, щоб навіть гори переставляти, та любові не маю, – то я ніщо!» (1 Кор. 13:2). Отже, віра і справи взаємозумовлені, пов'язані один з одним, невіддільні. Точніше можна сказати, що віра сприяє справам, але не в тому сенсі, що супроводжує їх, а спонукає до дії, і таким чином сприяє вдосконаленню людини. У християнстві віра розглядається у своєму сенсожиттєвому значенні: як підстава для життєвих вчинків, як спосіб наділення існуванням очікуваного. При цьому віра в невидиме протиставляється видимим обставинам, відзначається її динамічний характер, конститується її діяльна природа. Феномен віри легітимізує існування трансцендентного рівня буття, засвідчує факт існування надприродного Абсолюту.

Продуктивною для розуміння ролі віри як сенсожиттєвого конструкту є думка М. Мамардашвілі про пошук людиною певної «точки опори» в житті. Цей пошук припускає можливість «виходити за межі будь-якої культури, будь-якої ідеології, будь-якого суспільства і знаходити підстави свого буття, які не залежать від того, що трапиться в часі із суспільством, культурою, ідеологією чи соціальним рухом. Це і є так звані особистісні підстави» [5, с. 114]. За допомогою віри людина саме і знаходить «точку опори», яка є, за М. Мамардашвілі, запорукою і умовою «не-розпаду особистості». Перспективним у методологічному плані є також підхід, за яким в основі формування віри лежить стан невизначеності. За Р. Грановською, віра може розглядатися «в двох іпостасях – як довіра до показань органів почуттів і як ставлення до не цілком підтверджених на сьогодні знань» [2, с. 372]. Але віра є також особливою і власною думкою, індивідуальною для кожного, так само, як індивідуальним для кожного є обраний чи набутий життєвий шлях. Крім того, тут спрацьовує суто психологічна особливість, яка спонукає людину до того, що ліпше мати певний недоказовий погляд на світ, аніж не мати жодного. Однак людина не бажає жити сумнівами. Віра ж більше пов'язана з очевидністю і суб'єктивною несуперечністю, образністю, баченням.

Область дії феномена віри має відношення як до усвідомлених, так і не усвідомлюваних факторів людського існування. «Раціональність є тільки частина буття людини, – зазначає М. Бубер, – у віру ж вступає все буття людини» [1, с. 234]. Говорячи про незвід-

ність віри до будь-яких окремих проявів, мислитель підкреслює не тільки цілісність самої віри, а й її вплив на формування образу світу і буття людини в цьому світі. У цій ситуації гносеологічний аспект знаходиться в прямому зв'язку з онтологічним і аксіологічним, так як акт віри і вірувальний досвід виступають необхідними компонентами процесу пізнання і оцінки об'єктивного світу, а також, власне, людського буття в ньому. Відтак, у релігійній вірі немовби присутне «почуття трансцендентності», в якому віддзеркалюється безпосередній, вертикальний (людина-Бог) і опосередкований, горизонтальний (людина-людина) зв'язок. Зазвичай вертикальний зв'язок відображає безпосереднє спілкування людини з Абсолютом. Горизонтальний зв'язок утворюється опосередковано через предмети, об'єкти, образи, уявлення «тварного світу». Якщо ж порушується вертикальний зв'язок, у системі «людина-Бог», то релігійна віра втрачає інтегративну функціональність – традиція умиртвляється і культове виконання здійснюється формально.

Релігійна віра вирізняється кумулятивним ефектом, тобто впливом віри на груповому, а не на індивідуальному рівні. В даному контексті можна виокремити два типи віри: по-перше, віра, якою вірять, тобто індивідуальний психологічний стан; по-друге, віра, в яку вірять, тобто феномен соціального підсилення особистих переживань за рахунок людей з такими ж переживаннями. Іноді подібні переживання навіть викликаються у невіруючих людей.

Відомий філософ Б. Ліптон вважає, що віра зміцнює і змінює генетичний код організму [3]. Зазвичай «досвід підсвідомості» у переважній більшості людей на 70 % складається з «негативу» і лише на 30 % – з «позитиву». Тому, щоб дійсно досягти самозцілення, необхідно щонайменше, змінити це співвідношення на прямо протилежне. Тільки таким чином можна зламати бар'єр, встановлений підсвідомістю на шляху вторгнення сили нашої віри в клітинні процеси і генетичний код. З давніх-давен вірувальний компонент був складовою світосприйняття та світорозуміння. Приміром, ті узорі українських вишиванок, які вражають своєю витонченістю, довершеністю – це не просто кола, ромби, різноманітні лінії, а цілий сакральний комплекс життєвого світу людини, його своєрідне «виписування» в орнаментах. У вишивках наші предки відтворювали напрочуд дивовижний світ зв'язку зі світом Природи, свої вірування «переносили» на полотно, випишуючи таємничі древні знаки як заклинання, як обереги, як коди свого роду.

Найбільш яскраве розгортання порухів душі, як процесу утвердження у вірі, можна віднайти в «Сповіді» Августина Блаженного (354–430), який особисто випробував її сенсожиттєву далекодню. Августин зумів виразити глибини душі через самосвідомість, вражаюче описавши суб'єктивний, емоційний досвід. Буря пристрастей, яка охоплювала Августина, спонукала до того, що він часто задумувався над їх природою. Вся його сповідь – це безперервна, хвилююча молитва пристрасної, щирої душі. Він бачить Бога, чує його голос, відчуває його присутність. Августин розмовляє з Богом як із своїм співрозмовником, вірним другом. Він розкриває йому свої думки, почуття,

довіряє йому найбільш пекучі таємниці своєї неспокоїної душі. Ніхто глибше, ніж Августин, не зміг показати ті внутрішні суперечності особистості, що народжені бажаннями та афектами, ті «хвороби духу», що ятрають, гнітять її. В діалозі з Богом Августин розкриває не лише процес сходження людської душі до Бога, але й входження Бога в неї; як результат – вона змінюється, оновлюється. Однак Августин стверджував, що віра пов'язана з розумінням. «Розуміння є нагородою за віру» – підкреслював він. Але наведення Августина до глибокої і стійкої віри відбулося поза розумінням – це було надрозуміння. Болісно переживаючи свій душевний стан, вразливий Августин впадає у глибокий транс. У цьому стані він почув співучий дитячий голос, який повторював: «Бери, читай! Бери, читай!» Августин бере Новий Завіт, навімання відкриває його і читає: «Не живіть у бенкетах і пияцтві, ні в перелюбстві й розпусті, ні у сварках та в заздрості... Того, хто знемагає у вірі, приймайте» [6, с. 146]. Ці слова перевернули його душу. Яку ж в даному випадку роль відіграла релігійна віра? Адже віра як упевненість, не порушує екзистенційні основи людини. Однак якщо зіставляти між собою віру як упевненість та релігійну віру з точки зору їх сенсоутворюючої функції, то можна сказати, що перша відповідає на запитання як жити, як зберегти життя, виконуючи цілепокладальку функцію, а друга відповідає на запитання про те, навіщо потрібно жити, «загострюючи» проблеми людської буттєвості, її сенсоспрямованості. Отже, ставлення до релігійної віри, розуміння сутності і призначення віри в світогляді Августина відбулося через складну еволюцію – від веселого, безтурботного життя, захопленості насолодами, через «горнило сумнівів», до усвідомлення віри як сенсовизначаючого начала, яке виявляє себе через моральну природу особистості. Євангельські тексти, святоотецька література, досвід спілкування із християнами визначили розуміння мислителем релігійної віри як устремління до «позитивно прекрасного ідеалу», що втілюється в особистості Христа.

Таким чином, хоча вірувальна установка є каталізатором розуміння, вона також може піддаватися різноманітним впливам, змінам та перебудовам. При цьому віра, яка знаходиться під впливом авторитету, дозволяє людині сприймати всю інформацію, яка йде від нього без будь-якого критичного оцінювання. Тим самим забезпечується процес розходження між суттю інформації і реальністю, а наявність авторитету задовольняє потребу людини в існуванні певної інстанції, що володіє істиною. Розуміння передбачає чіткість та відсутність сумнівів і виступає як засіб оцінки та пояснення доказів отриманої інформації, що будуть виступати як «індивідуальні». Тобто розуміння може виступати як суб'єктивна процедура, спосіб підтримки цілісності світовідчуття та ідентичності особистості. Але досить часто віра може блокувати сприйняття нової інформації – така догматичність віри також зумовлюється впливом авторитетів, змінами сенсожиттєвих орієнтирів.

Що ж спонукає до порушення догматичності релігійної віри? У романі «Лурд» Е. Золя [4] розповідає історію священника П'єра Фромана, сина вченого-хіміка і релігійної жінки. П'єр ніби поєднав у собі

протилежні риси характеру своїх батьків – він вмів надивовижу ясно мислити, тверезо розмірковувати про життя і водночас шукати вищий моральний ідеал, який він спершу вбачав в особливій ролі церкви та священнослужінні. У Лурд, місто на південному заході Франції, П'єр Фроман вирушає задля того, щоб супроводжувати подругу свого дитинства, паралізовану дівчину Марі Герсен. Він і раніше чув багато розповідей про це «місто чудес», але те, що постало перед ним, виявилось зовсім неочікуваним і майже неймовірним. Легенда про видіння Бернадетти дала змогу священнослужителям перетворити Лурд на грандіозне підприємство з експлуатації необізнаності людей. Найбільше враження серед трагічних моментів роману справляє епізод, коли жінка, що стоїть навколішки, у надії на чудо простягає тільце дочки, що вмирає, до статуї Лурдської богоматері. Перебування в Лурді цілком порушило стійкість П'єрової релігійної віри, спонукало до виникнення думки про необхідність створення нового культу. Таким чином, розхитуванню релігійності сприяє нестійкий характер віри, обумовлений особистісними враженнями, впливом певних подій.

Усесвітньо відомий спеціаліст з проблем психології, психіатрії. В. Франкл (1905–1997) вважає, що прагнення до реалізації людиною смислу свого життя є вродженою мотиваційною тенденцією, притаманною всім людям. Навіть самогубець вірить у сенс – якщо не життя, то смерті. Не людина ставить питання про сенс свого життя – життя ставить ці запити перед нею. Сенс виступає своєрідним імперативом, що вимагає своєї реалізації. В. Франкл створює власну систему цінностей, підрозділяючи їх на три категорії: цінності творчості, цінності переживання і цінності ставлення. «Цей ряд відображає три основні шляхи, якими людина може знайти сенс у житті. Перший – це те, що вона дає світу в своїх творіннях; другий – це те, що вона бере від світу в свої зустрічах і переживаннях; третій – це позиція, яку вона займає по відношенню до свого важкого становища в тому випадку, якщо не може змінити свою важку долю. Ось чому життя ніколи не перестає мати сенс, тому що навіть людина, яка позбавлена цінностей творчості і переживання, все ще має сенс свого життя, який очікує здійснення, – сенс, що міститься в праві пройти через страждання, не згинаючись» [7, с. 300].

Віра – це ключова категорія логотерапії (один з видів екзистенційної терапії, згідно якого розвиток особистості обумовлений прагненням до пошуку і реалізації унікального для кожної людини сенсу життя) В. Франкла, це особистісне усвідомлення необхідності сказати життю «Так!», навіть якщо воно перенасичене тяготами і стражданнями. Отже, набуття сенсу можливе при будь-яких обставинах, якщо людина в змозі змінити своє відношення до життя.

Акцентуючи увагу на тому, що «людина – це більше, ніж психіка, людина – це дух», логотерапія В. Франкла конструє теорію монатропізму, тобто теорію єдності ідеї Бога і людства. За В. Франклом, саме релігійна віра, як конструкт сенсу, покликана здійснити глибинний катарсичний ефект. Вона здатна перебудувати внутрішню структуру особистості, ви-

кликати піднесені почуття, вибудувати нову стратегію життя.

Якщо вважати, що сенс життя в кінцевому вираженні релігійний, то він, безумовно, надособистісний, власне, стає надсенсом або «кінцевим сенсом». «Очевидно, що віра в надсенс – як у метафізичному, так і в релігійному сенсі Провидіння – має величезне психотерапевтичне та психогігієнічне значення. Подібно істинній вірі, заснованій, на внутрішній силі, така віра робить людину набагато більш життєздатною. Для такої віри в кінцевому рахунку немає нічого безглузлого» [7, с. 163]. Віра, актуалізуючись у вчинках особистості та витоково пов'язуючись із цариною трансцендентного, конструє екзистенційний простір людини, її сенсожиттєві орієнтири.

Висновки. Таким чином, релігійна віра є процесом продукування сенсу, оскільки вона включена у певний конкретно-історичний контекст, у сенсожиттєві орієнтири людини. Адже тільки людина здатна, з одного боку, задавати собі питання про власне місце і призначення у світі, а з іншого – в залежності від відповіді на це питання обирати з-поміж можливих варіантів спосіб власної реалізації, власний життєвий

шлях. Тому й введення релігійної віри в контекст сенсожиттєвих вимірів уможливило її розгляд, поперше, як процес продукування сенсу, оскільки все, що є на світі, вся розмаїта релігійна палітра підлягають людському осмисленню і мають саме той смисл, який люди об'єктивно в них вкладають; по-друге, як втілення сенсу, реалізація певного попереднього задуму, ідеальних настанов, де проблема сенсотворення набуває праксеологічного характеру – як саме релігійна віра впливає на людину. В цьому контексті релігійна віра «вплітається» в життєві принципи особистості, надаючи їм певної спрямованості; по-третє, як комунікативних символічних практик, як засобів здобуття життєвого смислового досвіду. В цьому випадку релігійна віра «вводить» людину в контекст діалогу, який передбачає взаємний обмін смислами, певну співпрацю на спільній ниві комунікативних релігійно-символічних практик. Такий сенсожиттєвий простір функціональності релігійної віри відкриває певні перспективні можливості в дослідженні її різноманітних проявів – як конструктивних (духовних), так і деструктивних (бузувірство, фанатизм тощо).

Список використаних джерел

1. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М. : Республика, 1995. – 464 с.
2. Грановская Р. М. Психология веры / Р. М. Грановская. – СПб. : Речь, 2004. – 576 с.
3. Доказано: вера исцеляет и меняет генетический код организма! [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://5sfer.com/18784-dokazano-vera-iscelyaet-i-menyaet-geneticheskij-kod-organizma.html>.
4. Золя Э. Лурд / Э.Золя. – К. : Политиздат, 1988. – 430 с.
5. Мамардашвили М. К. Необходимость себя. Введение в философию. Доклады, статьи, философские заметки / М. К. Мамардашвили. – М. : Лабиринт, 1996. – 432 с.
6. Святой Августин. Сповідь / Пер.з латин. Ю. Мушака; Післям. С. Здіорука /Августин.– К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 319 с.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ.и нем./Общ.ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева / В.Франкл – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

Е. И. Предко,

д-р филос. наук, профессор, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

ФЕНОМЕН РЕЛИГИОЗНОЙ ВЕРЫ: СМЫСЛОЖИЗНЕННОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Освещается смысложизненная направленность религиозной веры и раскрывается ее динамический характер. Утверждается, что вера и смысл неотделимы друг от друга, поскольку именно религиозная вера ярко высвечивает смысложизненные ориентиры человека, задает соответствующие параметры его жизнедеятельности. А выступая еще и познавательным средством, она выстраивает своеобразный проективный образ человеческого бытия в его интенции к будущему. Отмечается терапевтическая функция религиозной веры, которая удовлетворяет психологические потребности индивида, «смягчает» экзистенциальное напряжение, способствует эмоциональной разрядке и успокоению; она выступает не только как внутреннее отношение человека к миру, в результате которого происходит выстраивание собственной субъективности, но и как фактор, который стабилизирует душевное состояние личности. В данном случае религиозная вера рассматривается как смысложизненный конструкт духовности человека.

Ключевые слова: вера; уверенность; доверие; смысложизненный потенциал; логотерапия.

О. I. Predko,

Doctor of Science in Philosophy, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PHENOMENON OF RELIGIOUS FAITH: A MEANINGFUL DIMENSION

In the conditions of modern globalization processes, when the objective content of the human value-based world becomes more and more diverse, becomes unstable, uncoordinated, changing, when the possibility of obtaining absolute truths actualizes, people increasingly resort to the search for irrational systems of the worldview. In this context, a person, including religious faith, as a construct and a unique imperative of his identity, is attached to the transcendent realm, the opportunity to spiritually enrich himself and secure himself from a state of insecurity and depression. At the same time, often these processes contribute to the emergence of new social risks, religious conflicts. It is a

question of the Other, where the religious faith assumes a radical asymmetry between the I and the Other, or the philosophy of dialogue and related with it questions of responsibility, trust, which in turn form the principle of tolerance as a construct of mutual understanding, respect, perception of the Other with another faith. The purpose of this article is to try to understand the potential of meaning of life of religious faith. The methodology of research of this problem is systemic, functional, tolerant approaches. Contextualization is also used to demonstrate the unity of the theoretical positions of the teachings in religious faith. With the help of these approaches, the features of religious faith, its ability to construct a person's living space, «soften» existential tension, promote emotional relaxation and calmness are revealed. In the work the opinion is held that in religious faith the immanent and transcendent relationship is expressed, the individual's desire to go beyond his own limits towards the absolute and thereby contribute to the constitution of his own integrity. The process of comprehending religious faith, with all its diversity, contains a powerful spiritual potential, induces a person to a relentless thirst for self-determination, to great inner concentration and spiritual trials.

Key words: faith; confidence; trust; meaning of life; logotherapy.

Рецензенти: *Осипов А. О., доктор філос. наук, професор;*
Лубський В. І., доктор філос. наук, професор.

© Предко О. І., 2017

Дата надходження статті до редколегії 07.05.17